

Es mouen els bibliobusos a Catalunya? Una assignatura pendent del sistema bibliotecari

Resum:

La comunicació té per objectiu revisar i valorar l'evolució de les dades dels bibliobusos a Catalunya en els darrers quatre anys tot analitzant l'impacte que ha tingut la pandèmia generada per la COVID-19. L'anàlisi s'ha realitzat a partir de les dades publicades al portal *Bibliotecas españolas en cifras* de l'any 2019 i de l'opinió dels professionals responsables dels vehicles recollida a través d'una enquesta en línia i ha permès identificar els reptes, les oportunitats i les amenaces del servei. Els resultats obtinguts coincideixen amb les tendències detectades en diversos informes d'àmbit estatal i internacional publicats en els darrers anys.

Paraules clau: Bibliobusos – biblioteques mòbils – Catalunya – biblioteques públiques

¿Se mueven los bibliobuses en Cataluña? Una asignatura pendiente del sistema bibliotecario

Resumen:

La comunicación tiene por objetivo revisar y valorar la evolución de los datos de los bibliobuses en Cataluña en los últimos cuatro años analizando el impacto que ha tenido la pandemia generada por la COVID-19. El análisis se ha realizado a partir de los datos publicados en el portal *Bibliotecas españolas en cifras* del año 2019 y de la opinión de los profesionales responsables de los vehículos recogida a través de una encuesta online y ha permitido identificar los retos, las oportunidades y amenazas del servicio. Los resultados obtenidos coinciden con las tendencias detectadas en varios informes de ámbito estatal e internacional publicados en los últimos años.

Palabras clave: Bibliobuses – bibliotecas móviles – Cataluña – bibliotecas públicas

Are bookmobiles moving in Catalunya? A pending subject of the library system

Abstract:

The purpose of this paper is to review and assess the evolution of the data on bookmobiles in Catalonia over the last four years, while analyzing the impact of the COVID-19 pandemic. The analysis was based on data published on the website *Bibliotecas españolas en cifras* for the year 2019 and on the opinion of professionals responsible for the vehicles collected through an online survey. The results of the survey made it possible to identify the challenges and opportunities of

the service as well as threats to it and they concur with trends identified by several national and international reports published in recent years.

Keywords: Bookmobiles – Mobile libraries -- Catalonia – Public libraries

Autors/es

Maite Comalat

comalat@ub.edu

Centre de Recerca en Informació, Comunicació i Cultura (CRICC)

Facultat d'Informació i Mitjans Audiovisuals. Universitat de Barcelona (UB)

Introducció

La comunicació que es presenta té per objectiu revisar i valorar l'evolució de les dades del servei de bibliobusos a Catalunya tot analitzant l'impacte de la COVID-19 en el servei a través de les dades publicades i de l'opinió dels professionals responsables dels vehicles. La informació recollida ha permès identificar els reptes, les oportunitats i les amenaces del servei i posa en evidència la necessitat de fer una anàlisi aprofundida del present i futur dels bibliobusos a Catalunya i la necessitat de definir un pla per a la seva implantació a tot el territori, seguint la línia d'informes elaborats i publicats en altres països.

1. Metodologia

La metodologia utilitzada per a la recollida de les dades ha estat, d'una banda, la consulta de la informació publicada al portal *Bibliotecas españolas en cifras* de l'any 2019 que són les darreres dades disponibles en el moment de presentar aquesta comunicació durant la celebració de les Jornades. A més, s'ha preparat un qüestionari en línia dirigit al personal dels bibliobusos que ha estat respost pel 100% dels directors i directores i, a més, per dos tècnics auxiliars. A més, s'ha consultat la darrera bibliografia publicada en la qual s'analitza l'estat i el paper dels bibliobusos.

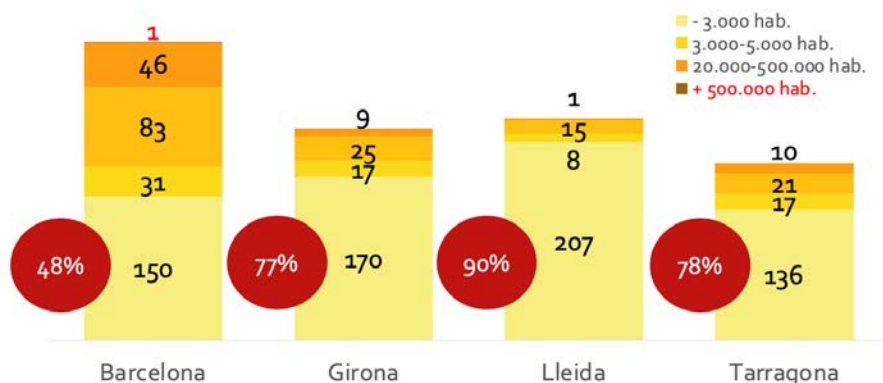
Una de les darreres publicacions que no podem deixar de mencionar és l'informe *Universalizar los servicios bibliotecarios públicos en España* que ha estat elaborat per Óscar Arroyo i publicat per Fesabid. D'aquest informe volem destacar dues conclusions que posen en evidència la feblesa dels serveis bibliotecaris i, especialment, dels serveis bibliotecaris que es dirigeixen a municipis amb menys de 5.000 habitants i que han estat els eixos d'aquesta comunicació. D'una banda a la introducció es menciona la desigualtat de la població en l'accés als serveis bibliotecaris, una desigualtat que és conseqüència del lloc de residència: "Los servicios bibliotecarios públicos en España no son homogéneos para la ciudadanía. Su calidad al igual que otros muchos servicios como los sociales, sanitarios o educativos, depende del lugar de residencia." (p. 14). I per fer front a aquestes desigualtats l'informe afirma que és fonamental el suport econòmic de les diferents administracions: "Universalizar el acceso a las bibliotecas significa apoyar económicamente. Más allí donde existen menos recursos. Más, por lo tanto, en los municipios más pequeños, llegando a

ofrecer y soportar de forma íntegra los servicios bibliotecarios ofrecidos a los habitantes de municipios donde no es obligatorio contar con biblioteca municipal pero cuyos ciudadanos sí tienen derecho a servicios bibliotecarios públicos. Y esta labor de apoyo debe asumirse por parte de Diputaciones y/o Comunidades Autónomas.” (p. 60).

D'altra, l'informe recull algunes amenaces i oportunitats directament vinculades amb els serveis bibliotecaris mòbils, gran part dels quals es dirigeixen a municipis petits. En primer lloc, l'amenaça que suposa el despoblament i l'envelliment de la població de les zones rurals, no només per al servei sinó per a l'equilibri territorial del país, i, en segon lloc, l'oportunitat que pot implicar l'incipient el moviment social i polític a favor del desenvolupament dels territoris i l'existència de serveis públics i, també, un cert moviment de migració cap a les zones rurals per part de joves i immigrants (p. 15).

2. Resultats

L'anàlisi de les dades de servei de l'any 2019 que estan disponibles al portal de *Biblioteques espanyolas en cifras* no ens permet ser molt optimistes. A la il·lustració 1 hem recollit la distribució de municipis a cadascuna de les províncies i podem veure que els municipis per sota de 3.000 habitants, que a Catalunya són els que han de rebre serveis bibliotecaris mòbils, són majoria a totes les províncies excepte a Barcelona. I, sorprenentment, és Barcelona la província que té més vehicles, 10 bibliobusos que cobreixen el servei de 110 municipis (4 d'aquests amb una població superior a 4.000 habitants). Unes dades que contrasten amb les de les altres tres províncies. Dels 207 municipis de Lleida només 37 tenen cobert el servei a través dels dos vehicles que estan en funcionament. En el cas totalment contrari es troben Girona i Tarragona, que tot i que tenen, respectivament, 170 i 136 nuclis d'aquestes dimensions no tenen cap vehicle en funcionament. A Girona, però, Viladrau rep el servei del bibliobús Puigdon, un bibliobús que forma part de la Xarxa de Biblioteques Municipals de la Diputació de Barcelona.

Il·lustració 1 Distribució de municipis a Catalunya per població. Font: *Biblioteques espanyolas en cifras* (any 2019)

Aquestes són xifres que han variat molt poc en els darrers anys i que ens diuen que, a Catalunya, de les quasi 510.000 persones que viuen en aquests municipis un 56,6% no rep servei bibliotecari. Unes dades que, en la línia del que destacava l'informe de Fesabid, evidencien com la desigualtat demogràfica genera desigualtat d'oportunitats ja que bona part dels ciutadans que no tenen accés a serveis bibliotecaris són de fora de la província de Barcelona. A Barcelona només un 13,54% dels habitants que viuen a municipis amb menys de 3000 habitants estan desatesos però a Lleida ho estan un 60% i a Tarragona i a Girona els percentatges augmenten de manera alarmant, un 72,31% i un 90,46% respectivament. Tot i que, com es pot veure a la taula 1, la proporció que representa aquest percentatge de població respecte el global de la província no és tan significatiu, ens sembla que cal evidenciar aquestes desigualtats.

	% habitants sense punt de servei fix o mòbil -3000	% població respecte el total de la província
Barcelona	13,54%	0,35%
Girona	90,46%	14,21%
Lleida	60%	18,05%
Tarragona	72,31%	9,56%

Taula 1. Població desatesa per províncies. Font: Bibliotecas españolas en cifras (any 2019)

Aquestes mancances, que ja són cròniques, s'han vist agreujades per les restriccions fixades durant el confinament de la Covid-19 que va suposar, com a la resta de municipis, la suspensió del servei durant els mesos de març a juny de 2020 i una recuperació lenta posterior. Com veurem a continuació la pandèmia ha deixat algunes seqüeles importants, no només vinculades a la salut física, tal i com evidencien les respostes dels responsables dels bibliobusos a Catalunya en una enquesta en línia que van respondre durant el mes d'abril de 2022.

El personal destaca, d'aquest període de restriccions, algunes conseqüències negatives però, també, algunes de positives que hem recollit a la il·lustració 2.

La veu dels professionals: les seqüeles

<ul style="list-style-type: none">➖ Pèrdua d'usuaris<ul style="list-style-type: none">• pèrdua d'hàbit• interrupció del préstec• servei més lent➖ Usuaris menys autònoms<ul style="list-style-type: none">• restricció accés a col·lecció i màquina d'autopréstec• reticents a entrar: prefereixen la tria a cegues del bibliotecari➖ Personal cansat<ul style="list-style-type: none">• el servei fora del bibliobús és un extra de feina diària	<ul style="list-style-type: none">➕ Nous usuaris<ul style="list-style-type: none">• teletreball més compatible• increment de famílies "neorurals"➕ Usuaris més "digitals"<ul style="list-style-type: none">• + peticions prèvies• + seguidors a les xarxes socials• + consum del llibre electrònic• + ús de plataformes digitals➕ Usuaris més exigents<ul style="list-style-type: none">• demanen novetats• confien en les recomanacions
---	--

Il·lustració 2. Les seqüeles del confinament segons el personal dels bibliobusos

Pel que fa a les negatives, s'evidencia la pèrdua d'usuaris, real perquè alguns d'aquests usuaris han mort durant la pandèmia i, també, per la pèrdua d'hàbit que ha suposat la interrupció i l'alentiment del préstec durant aquest període. En segon lloc, la pèrdua d'autonomia perquè les restriccions d'accés a la col·lecció i a la màquina d'autopréstec els ha limitat les accions que poden dur a terme i perquè, encara en moments posteriors, alguns d'aquests usuaris són reticents a entrar i prefereixen endur-se en préstec els materials que els bibliotecaris han triat per a ells (durant les restriccions molts bibliobusos han fet la "tria a cegues" per poder facilitar el préstec als usuaris). Finalment, el personal es mostra cansat pel sobreesforç que ha suposat mantenir el servei fora del bibliobús.

La situació també ha portat, però, la millora en alguns aspectes. En primer lloc, l'arribada de nous usuaris, perquè el teletreball ha fet més compatible la feina als municipis i l'ús del bibliobús i, a més, perquè s'ha detectat un cert increment de famílies "neorurals". En segon lloc, uns usuaris més "digitals" ja que durant aquest període ha augmentat el nombre de peticions prèvies, els seguidors a les xarxes socials i el consum del llibre electrònic a través de l'ús de plataformes digitals. I, finalment, uns usuaris més exigents, que demanen novetats i que, alhora, han augmentat la seva confiança en el personal a través de les recomanacions que els han fet durant aquest període.

El període de confinament ha generat canvis que obliguen a enfortir alguns elements que s'han fet més visibles en aquest període. En aquest punt el personal identifica alguns reptes a curt termini. En primer lloc, la necessitat de millorar la visibilitat i la comunicació amb els usuaris a través de l'ús de noves xarxes socials i d'afavorir la seva autonomia amb l'ús de l'espai personal,

de les app o de formularis de sol·licitud. En segon lloc, la necessitat de ser un servei més sostenible, en la línia de l'acompliment dels Objectius de Desenvolupament Sostenible amb la millora, entre d'altres, de l'eficiència energètica del vehicle. El bibliobús ha de constituir-se en un servei clau pel que fa al desenvolupament de la ciutadania digital i en l'àmbit de la inclusió i la innovació social, millorant les competències digitals que afavoreixi la participació ciutadana i el converteixi en un servei de referència per a l'acollida de famílies novingudes, de menors no acompanyats i de dones i infants d'Ucraïna. Tot plegat amb l'objectiu i la necessitat d'enfortir la relació del bibliobús amb el territori, amb els ajuntaments implicant-se en projectes de participació ciutadana i acció comunitària, amb les escoles, casals de gent gran, associacions de veïns creant projectes conjunts i apostant per l'extensió dels serveis quan el bibliobús no hi és fent-lo present amb l'organització de cursos i tallers de formació d'usuaris en TIC, la preparació d'exposicions i presentacions de llibres i la coordinació d'activitats de foment de la lectura per a grans i petits.

Aquests reptes són la resposta necessària a les amenaces que es presenten i en les que coincideixen els responsables i el personal dels bibliobusos i les conclusions de l'informe de Fesabid que esmentaven a l'inici d'aquesta presentació. Aquestes amenaces són, en primer lloc, el despoblament i l'envelliment de la població d'aquests municipis, una amenaça que no només qüestiona el futur del bibliobús sinó que ens obliga a plantejar-nos quin és el model de territori viable i sostenible en el futur. En segon lloc, la substitució, inajornable, d'alguns vehicles que genera pors per la manca de suport i compromís per part de les administracions. El personal transmet la seva preocupació pel fet que es pugui qüestionar el model i que es vulgui apostar per un servei més petit i més esporàdic que no respondrà a les necessitats i que no podrà oferir un servei de la qualitat del que s'està prestant en aquests moments. Cal donar resposta a unes necessitats que són canviants perquè ha canviat la manera com s'utilitza i s'accedeix a la cultura i la informació però, això mateix i com ja hem comentat, fa necessari que els vehicles i el servei s'adapti a una societat cada vegada més tecnològica, perquè si no ho fa, el bibliobús corre el risc d'estancar-se i quedar obsolet. Malgrat tot, però, el personal insisteix en el poc interès que les administracions tenen en les zones i poblacions poc habitades, un desinterès que l'informe de Fesabid ja destacava en el seu DAFO.

Però, davant d'aquestes amenaces, el personal sap aportar solucions i proposa algunes millores. Algunes d'aquestes propostes estan directament relacionades amb els vehicles, que cal renovar i que han d'incorporar noves prestacions: wifi, més espais d'exposicions, pantalles informatives i tàctils amb les notícies, activitats i altres dades dels municipis, petaca i pantalla per fer formació d'usuaris, que tot i que són menys flexibles per aparcar, han de poder generar una experiència positiva, a través d'espais més còmodes i més atractius, i han de permetre ampliar l'oferta de serveis. Aquesta oferta també caldria ampliar-la amb nous materials, per exemple tauletes, que podrien substituir el préstec de CD's en clar retrocés. A més, el personal aposta per fer més activitats a les places i els carrers per fomentar els espais de trobada i interacció segurs cada vegada més necessaris.

Menció a banda mereix l'autopréstec ja que genera diversitat d'opinions, sense una clara unanimitat. Alguns opinen que no aporta beneficis, perquè no "treu" feina i, en canvi, genera moltes incidències, genera problemes de terminis perquè no s'ajusta a la periodicitat de les parades i ocupa un espai molt valuós que es podria dedicar per a exposicions. En definitiva, qui no la té la demana (no tothom!) i, per suposat, també hi ha qui, tenint-la, la valora positivament.

3. Conclusions

Tot plegat permet concloure que les percepcions recollides a través d'aquesta enquesta van en la mateixa línia que la bibliografia que, sovint, ha volgut posar en evidència el valor del bibliobús, fàcilment qüestionat pel seu impacte econòmic. En aquest sentit, no volem deixar de mencionar l'informe fet per l'Scottish Library and Information Council que destaca alguns dels elements que el caracteritzen. Els bibliobusos, segons aquest informe, garanteixen la igualtat d'accés per a persones i comunitats rurals, remotes i aïllades; donen suport a les persones perquè puguin dur una vida autònoma i contribueixen a la reducció de l'aïllament social i proporcionen un servei flexible que el pot fer present a esdeveniments especials, permet cobrir temporalment el servei d'una biblioteca fixa.

A més, i especialment rellevant en aquests moments posteriors a la pandèmia, el bibliobús es presenta com un agent actiu en la millora de la salut mental i física de les persones perquè contribueix a reduir l'aïllament social (entès com el contacte entre les persones) i la soledat (entès com un estat subjectiu), a través de les relacions que s'estableixen entre els usuaris i el personal però, també, a través de la lectura com a experiència plaent. (Tyler; Ayson, 2019).

Més recentment, Patrick Lo i Andreu Stark (2021) van publicar els resultats d'un estudi internacional a partir d'entrevistes amb responsables de bibliobusos d'arreu del món entre els que destaquen dotze valors del bibliobús que evidencien el paper social que el servei té entre els seus usuaris i que, tot i haver estat ja recollits per altres estudis, s'actualitzen i internacionalitzen. L'article recull evidències de com els bibliobusos ajuden a superar barreres físiques, geogràfiques, psicològiques; creen noves oportunitats d'interacció i compromís social; serveixen de pont educatiu entre usuaris nous o desconeguts i la biblioteca pública; són un canal alternatiu per arribar a grups d'usuaris de la comunitat; ajuden a promoure el sentit de comunitat; ajuden a col·lectius molt diversos a participar en la comunitat, creant oportunitats d'aprenentatge i d'alfabetització alternatives i generant oportunitats per superar la bretxa educativa i digital; permeten que el personal tingui flexibilitat per crear serveis més personalitzats; serveixen com a recordatori del que ofereix la biblioteca pública; afavoreixen la participació plena de la biblioteca en comunitats diverses i, a tall de resum final, simbolitzen l'esperança, la inspiració i la igualtat.

Potser és el moment de demanar a les administracions la implicació necessària per poder fer un estudi similar a casa nostra que permeti detectar, si hi són, els beneficis socials que el bibliobús aporta als seus usuaris. No només perquè això ens hauria de guiar en l'orientació del servei sinó

que, a més, ens permetria demostrar que, realment, creiem en la possibilitat de reequilibrar el territori equipant els municipis petits dels serveis que es consideren bàsics per afavorir un desenvolupament dels ciutadans en igualtat de condicions. Si això és així, el bibliobús és, segur, un servei que té un paper actiu i necessari.

Referències bibliogràfiques

Arroyo Ortega, Oscar (2021). *Informe Fesabid: Universalizar los servicios bibliotecarios públicos en España*. Madrid: FESABID, 77 p. <<https://www.fesabid.org/wp-content/uploads/2022/01/informe-fesabid-2021-Universalizar-servicios-bibliotecarios-Espana-Oscar-Arroyo.pdf>>.

Lo, Patrick; Stark, Andrew (2021). «Examining the relationship between social inclusion and mobile libraries in the age of Internet connectivity: A qualitative study of mobile librarians around the globe». *Journal of Librarianship and Information Science*, 53 (2), p. 245-270. <<https://doi.org/10.1177%2F0961000620935476>>.

Tyler, Ayson (2019). *Libraries on the move: the impact of mobile library services in Scotland*. Glasgow: Scottish Library and Information Council. 46 p. <<https://scottishlibraries.org/media/2343/slic-libraries-on-the-move-report.pdf>>.